MATEMATIIKAN JA TILASTOTIETEEN LAITOS
Geometria, kevät 2015
Harjoitus 5
16.2. alkavalle viikolle

1. (Harjoitus 1.5.8., [L]) Osoita, että jos kolmion ABC sivun AB suuntainen suora kulkee sivun AC keskipisteen B' kautta, niin se kulkee myös sivun BC keskipisteen A' kautta. Osoita, että $A'B'$ on yhtä pitkä kuin sivun AB puolikas.

   Pohjustusta.

   Näytetään tässä ja seuraavassa harjotuksessa käytettävä yksinkertainen tulos:

(*) Jos a on suora ja $P \notin a$, niin on olemassa suora b siten, että $P \in b$ ja $a \parallel b$.

Kuva 1: (*): "Löytyy yhdensuuntainen suora pisteen kautta"

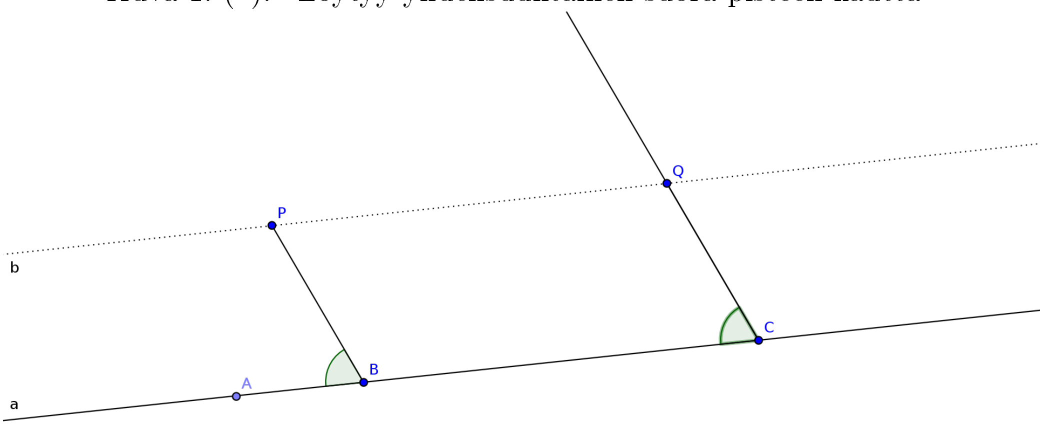

Todistus. Valitaan suoralta a erilliset pisteet B ja C (A2) ja piste A siten, että B on pisteiden A ja C välissä (A4). Nyt löytyy piste Q samalta puolelta suoraa aÂ kuin P siten, että $\angle ABP \cong \angle ACQ$ (A10) ja $\overline{BP} \cong \overline{CQ}$ (A7). Kutsutaan suoraa PQ (A1) nimellä b.

Nelikulmiossa $BCQP$ on siis $PB \parallel CQ$ (lause 1.5.1)Â ja $\overline{PB} \cong \overline{CQ}$, eli se on suunnikas (harjoitus 1.5.6. eli viime viikon harjoitus 3). Suunnikkaalle pätee $QP \parallel BC$, joten suora $b \parallel a$. $\square$

Ratkaisuehdotus.

Olkoot ABC kolmio, B' janan $\overline{AC}$ keskipiste ja b suoran AB kanssa yhdensuuntainen suora, joka kulkee pisteen B' kautta. Nimetään suoran b ja suoran BC leikkauspistettä P.

Tuloksen $(*)$ mukaan on suoran AB kanssa yhdensuuntainen suora c, joka kulkee pisteen C kautta. Suorat AB, b ja c ovat yhdensuuntaisia ja $\overline{AB'} \cong \overline{B'C}$, joten lauseen 1.5.6. nojalla $\overline{BP} \cong \overline{PC}$. Piste P on siis janan $\overline{BC}$ keskipiste, $P = A'$.

Edelleen tuloksen $(*)$ nojalla löytyy suoran AC kanssa yhdensuuntaiset suorat d, joka kulkee pisteen P kautta, ja e, joka kulkee pisteen B kautta. Nimitetään suoran d ja suoran AB leikkauspistettä Q. Nyt suorat AC, d ja e ovat yhdensuuntaisia ja äsken nähtiin, että $\overline{BP} \cong \overline{PC}$, joten taas lauseen 1.5.6. nojalla Q on janan $\overline{AB}$ keskipiste.

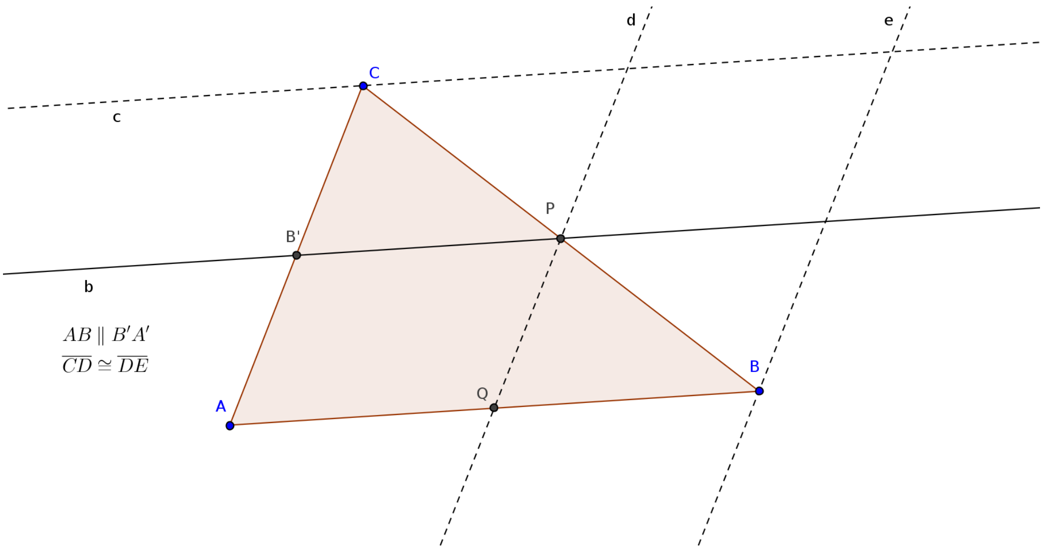

Toisaalta nelikulmiossa $AQPB'$ on $AQ \parallel B'P$ ja $AB' \parallel QP$, eli se on suunnikas, ja harjoituksen 1.5.6. (viime viikon harjoitus 3) nojalla $\overline{B'P} \cong \overline{AQ}$. Jana $\overline{B'P} = \overline{A'B'}$ on yhtenevä janan $\overline{AB}$ puolikkaan kanssa. $\square$

2. (Harjoitus 1.5.9., [L]) Olkoon $ABCD$ nelikulmio, P, Q, R, S sen sivujen keskipisteet. Osoita, että $PQRS$ on suunnikas. (*Varignonin lause*)

   Vihje: käytä edellisen tehtävän tulosta.

   Ratkaisuehdotus. Olkoot $ABCD$ nelikulmio ja P, Q, R, S sen sivujen keskipisteet. Tuloksen $(*)$ (edellisen tehtävän yhteydessä) nojalla löytyy suora a, joka kulkee pisteen P kautta ja $a \parallel BD$. Äskeisen harjoituksen 1 nojalla $S \in a$ ja siten $a = PS$ (aksiooma 1). On siis $PS \parallel BD$.

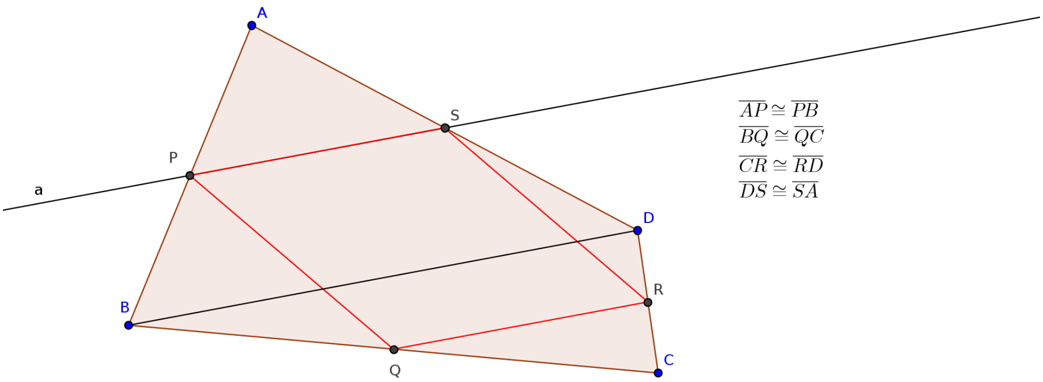

Aivan samoin seuraa tuloksesta $(*)$, harjoituksesta 1 ja aksioomasta 1 myös $QR \parallel BD$. On siis $QR \parallel BD \parallel PS$ ja suorien yhdensuuntaisuuden transitiivisuuden (harjoitus 1.5.1.) nojalla on siis $PS \parallel QR$.

Edelleen samalla tavalla nähdään $PQ \parallel AC \parallel SR$, mistä $PQ \parallel SR$.

Siis $PQRS$ on suunnikas.

$\square$

3. (Harjoitus 1.6.1., [L]) Osoita: jos A, B ja C eivät ole samalla suoralla, niin on olemassa yksi ja vain yksi ympyrä Γ, johon kaikki kolme pistettä kuuluvat. *Ratkaisu.*

   Tutkitaan janojen $\overline{AB}$ ja $\overline{BC}$ keskinormaaleita. Osoitetaan ensin, että ne leikkaavat.

   Jos suoran a normaali on yhdensuuntainen suoran b normaalin kanssa, seuraa lauseesta 1.5.2. että suoran a normaali leikkaa suoran b ja lauseesta 1.5.3. että suoran a normaali on myös suoran b normaali. Silloin suoran a normaalin samankohtaiset kulmat suorilla a ja b ovat yhtenevät (kaikki suoria kulmia) ja lauseen 1.5.1 nojalla $a \parallel b$.

   Nyt siis koska AB ja BC eivät ole yhdensuuntaiset, eivät myöskään janojen $\overline{AB}$ ja $\overline{BC}$ keskinormaalit ole yhdensuuntaisia, ja siten ne leikkaavat jossain pisteessä O.

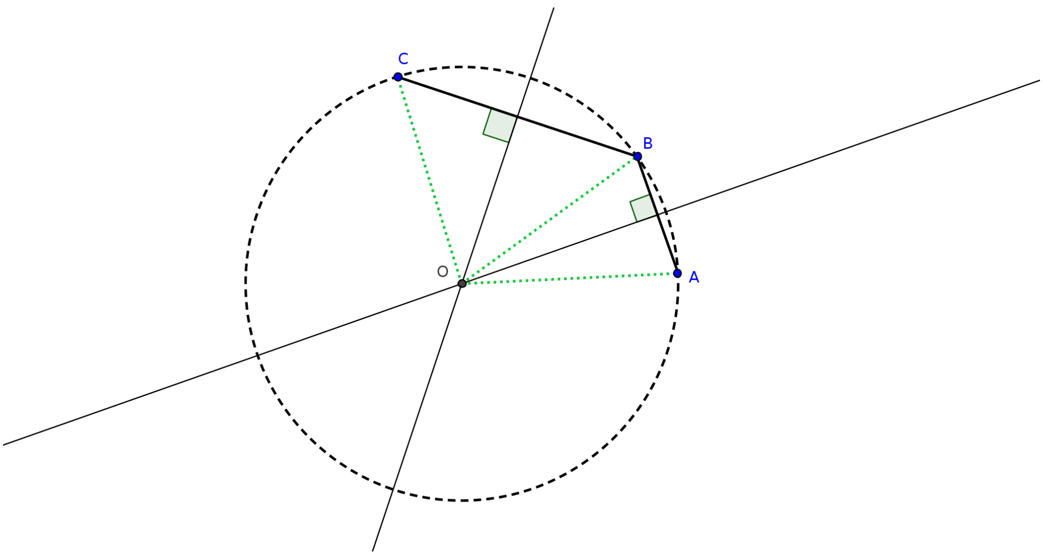

Piste O kuuluu janan $\overline{AB}$ keskinormaalille, joten $\overline{AO} \cong \overline{OB}$ (lause 1.4.13). Samoin piste O kuuluu janan $\overline{BC}$ keskinormaalille, joten $\overline{OB} \cong \overline{OC}$. Siis $\overline{OA} \cong \overline{OB} \cong \overline{OC}$ ja janojen yhtenevyyden transitiivisuuden (aksiooma 8) nojalla pisteet A, B, C kuuluvat O-keskiselle ja $\overline{OA}$-säteiselle ympyrälle Γ.

Jos toisaalta A, B, C kuuluvat jollekin O'-keskiselle, $\overline{O'A}$-säteiselle ympyrälle Γ', on silloin $\overline{O'B} \cong \overline{O'A}$ ja lauseen 1.4.13. nojalla silloin O' kuuluu janan $\overline{AB}$ keskinormaalille. Samoin $\overline{O'C} \cong \overline{O'B}$ ja lauseen 1.4.13. nojalla silloin O' kuuluu janan $\overline{BC}$ keskinormaalille. Janojen $\overline{AB}$ ja $\overline{BC}$ keskinormaalien leikkauspiste on yksikäsitteinen (aksioomasta 1), joten $O = O'$. Silloin myös $\overline{O'A} = \overline{OA}$, joten $\Gamma' = \Gamma$.

$\square$

4. (Harjoitus 1.6.2., [L]) Osoita, että jos ympyrät Γ ja Γ' sivuavat toisiaan pisteessä A, niin joko jokainen Γ':n piste (paitsi A) on Γ:n ulkopuolella tai jokainen Γ':n piste (paitsi A) on Γ:n sisäpuolella.

   Ratkaisuehdotus.

   Nimetään ympyrän Γ keskipiste O ja ympyrän Γ' keskipiste O'. Lauseen 1.6.4. nojalla pisteet O, O' ja A ovat samalla suoralla. Lauseen 1.2.2. nojalla on yksi pisteistä O, O', A kahden muun välissä. Jaetaan ratkaisu näihin kolmeen tapaukseen.

i) Oletetaan, että A on pisteiden O ja O' välissä.

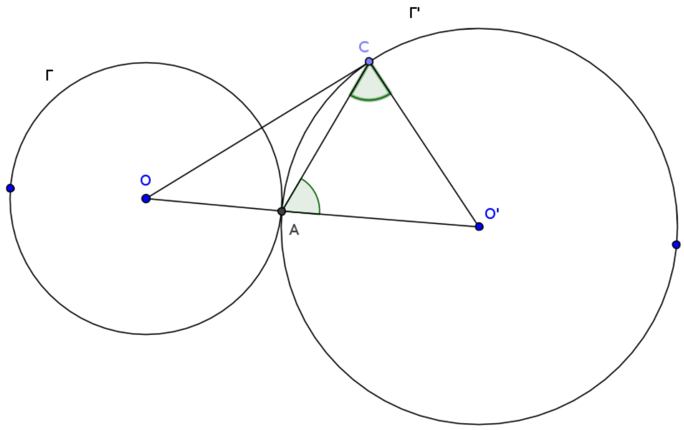

Olkoon nyt piste C jokin ympyrän Γ' piste, $C \notin OO'$. Ympyrän pisteille $\overline{O'A} \cong \overline{O'C}$ ja siten $\angle CAO' \cong \angle ACO'$ ("aasinsiltalause"1.4.10). Lauseen 1.4.8. nojalla (kolmion kulman vieruskulma on kolmion muita kulmia suurempi) $\angle OAC > \angle ACO'$ ja $\angle CAO' > \angle ACO$. Siis $\angle OAC > \angle ACO' \cong \angle CAO' > \angle ACO$, mistä $\angle OAC > \angle ACO$ (harjoitukset 1.4.3. ja 1.4.4). Nyt lauseen 1.4.14. nojalla kolmiossa ACO pienempää kulmaa $\angle ACO$ vastaava sivu on lyhempi kuin suurempaa kulmaa $\angle OAC$ vastaava sivu, $\overline{OA} < \overline{OC}$, eli C on ympyrän Γ ulkopuolella.

Lauseen 1.6.3. nojalla suoralla OO' ja ympyrällä Γ' on tasan kaksi yhteistä pistettä, A ja B. Tarkistetaan siis vielä piste B. Suora $OO'\hat{A}$ on ympyrän Γ' halkaisija ja pisteet A ja B ovat eri puolilla pistettä O'. Piste A on pisteiden B ja O välissä (lause 1.2.3.), joten määritelmän mukaan $\overline{OA} < \overline{OB}$ ja piste B on ympyrän Γ ulkopuolella.

Siis kaikki ympyrän Γ' pisteet pistettä A lukuun ottamatta ovat ympyrän Γ ulkopuolella.

ii) Oletetaan, että O on pisteiden A ja O' välissä.

Olkoon piste C jokin ympyrän Γ' piste, $C \notin OO'$. Koska $\overline{O'A} \cong \overline{O'C}$, on $\angle O'AC \cong \angle O'CA$ (lause 1.4.10). Piste O on pisteiden A ja O' välissä, joten se on kulman $\angle O'CA$ aukeamassa ja kulmien $<$ -relaation määritelmän mukaan $\angle OCA < \angle O'CA$. Siis $\angle OCA < \angle O'CA \cong \angle O'AC = \angle OAC$, joten harjoituksen 1.4.3. nojalla $\angle OCA < \angle OAC$. Nyt lauseen 1.4.14. nojalla kolmiossa OAC on $\overline{OA} < \overline{OC}$, eli C on ympyrän Γ ulkopuolella.

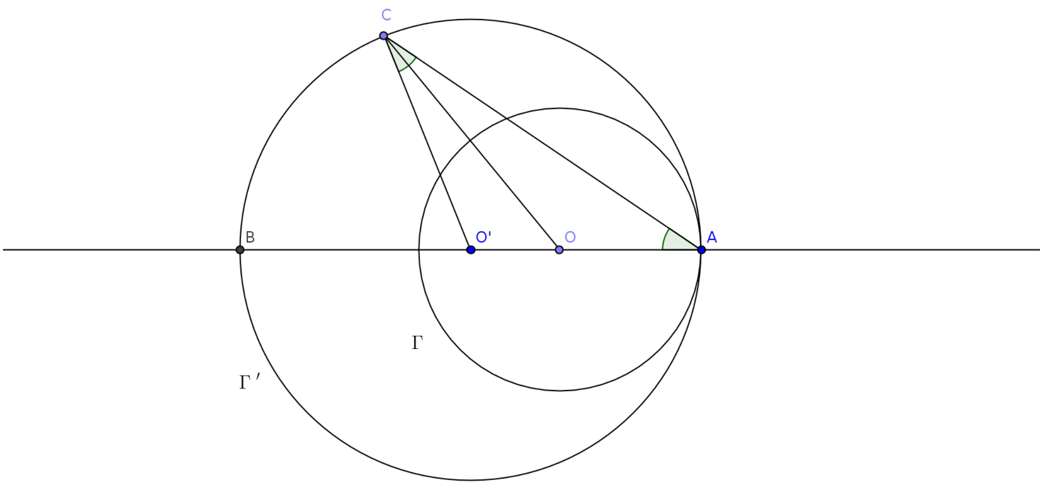

Tarkistetaan vielä halkaisijan OO' toinen yhteinen piste ympyrän Γ' kanssa, piste B, eri puolella keskipistettä O' kuin A.

On $\overline{OA} < \overline{O'A} \cong \overline{O'B} < \overline{OB}$, mistä $\overline{OA} < \overline{OB}$, eli B on ympyrän Γ ulkopuolella.

Siten pistettä A lukuun ottamatta kaikki ympyrän Γ' pisteet ovat ympyrän Γ ulkopuolella.

iii) Oletetaan, että O' on pisteiden A ja O välissä.

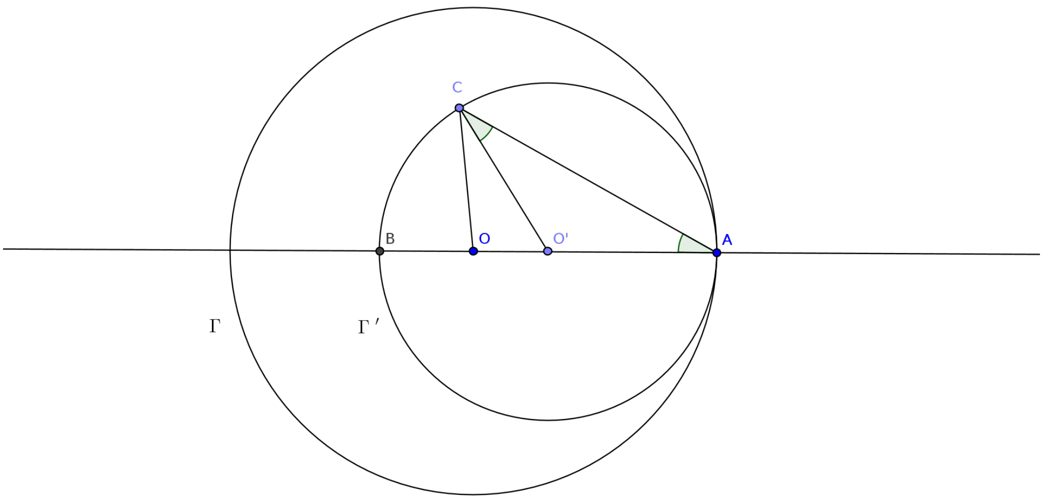

Olkoon piste C jokin ympyrän Γ' piste, $C \notin OO'$. Koska $\overline{O'A} \cong \overline{O'C}$, on $\angle O'AC \cong \angle O'CA$ (lause 1.4.10). Piste O' on pisteiden O ja A välissä, joten se on kulman $\angle OCA$ aukeamassa ja siten $\angle O'CA < \angle OCA$. Nyt $\angle OAC = \angle O'AC \cong \angle O'CA < \angle OCA$ ja harjoituksen 1.4.3. nojalla $\angle OAC < \angle OCA$. Kolmiossa OAC on siten lauseen 1.4.14. nojalla $\overline{OC} < \overline{OA}$. Piste C on siis ympyrän Γ ulkopuolella.

Tarkistetaan vielä halkaisijan OO' toinen yhteinen piste ympyrän Γ' kanssa, piste B, eri puolella keskipistettä O' kuin A.

Jos $O \neq B$, on joko B pisteiden O ja O' välissä, jolloin B on pisteiden O ja A välissä ja siten $\overline{OB} < \overline{OA}$, tai sitten O on pisteiden B ja O' välissä, jolloin $\overline{OB} < \overline{O'B} \cong \overline{O'A} < \overline{OA}$. Piste B on siis joka tapauksessa ympyrän Γ sisäpuolella.

Pistettä A lukuun ottamatta ympyrän Γ' kaikki pisteet ovat siis ympyrän Γ sisäpuolella.

Kaikissa kolmessa tapauksessa ($i), ii), iii)$) ympyrän Γ' pisteet sivuamispistettä lukuunottamatta ovat joko ympyrän Γ sisä- tai ulkopuolella. $\square$

5. (YO-tehtävä, K2014) Ympyrä sivuaa suoraa $3x-4y=0$ pisteessä $(8,6)$. Lisäksi se sivuaa positiivista x-akselia. Määritä ympyrän keskipiste ja säde.

Ratkaisu.

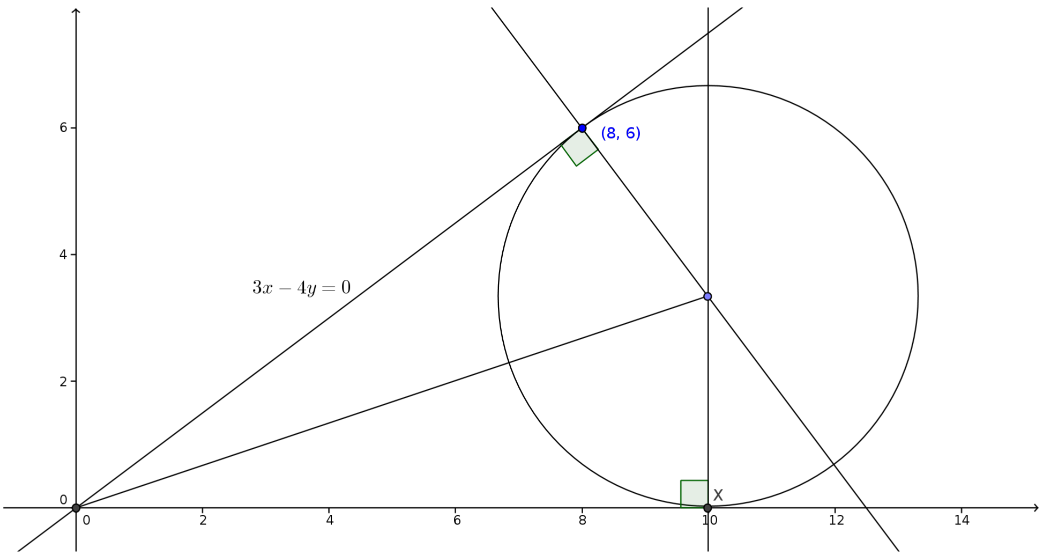

Ympyrän keskipiste sijaitsee sivuamispisteistä piirretyillä suoran $3x - 4y = 0$ ja x-akselin normaaleilla.

Kolmiot, joiden kärkipisteet ovat origo, ympyrän keskipiste ja ympyrän sivuamispisteet suoralla $3x - 4y = 0$ ja x-akselilla, ovat yhtenevät. Yhtenevistä kolmioista saadaan ympyrän keskipisteen x-koordinaatiksi $\sqrt{8^2 + 6^2} = 10$.

Pisteen $(8, 6)$ kautta kulkevan suoran $3x - 4y = 0$ normaalin yhtälö on $y - 6 = -\frac{4}{3}(x - 8)$, mistä uudelleen järjestelemällä tulee $y = -\frac{4}{3}x + \frac{50}{3}$. Tämä leikkaa suoran $x = 10$ pisteessä $x = 10$, $y = \frac{50}{3} - \frac{40}{3} = \frac{10}{3}$.

Ympyrän keskipiste on siis $(10, \frac{10}{3})$. Sen säde on sen keskipisteen etäisyys sivuamistaan suorista, kuten x-akselista, josta etäisyys on y, eli $r = \frac{10}{3}$.

6. (YO-tehtävä, S2014) Olkoon $A = (1, 0)$, $B = (0, -1)$ ja $t > 1$. Piste $T = (t, 0)$ keskipisteenä piirretään ympyrä, joka leikkaa yksikköympyrän $x^2 + y^2 = 1$ kohtisuorasti kuvion mukaisessa pisteessä C sekä janan OA pisteessä D.

   a) Määritä pisteen C koordinaatit parametrin t avulla lausuttuna.

   b) Osoita, että pisteet B, D ja C ovat samalla suoralla.

Ratkaisu.

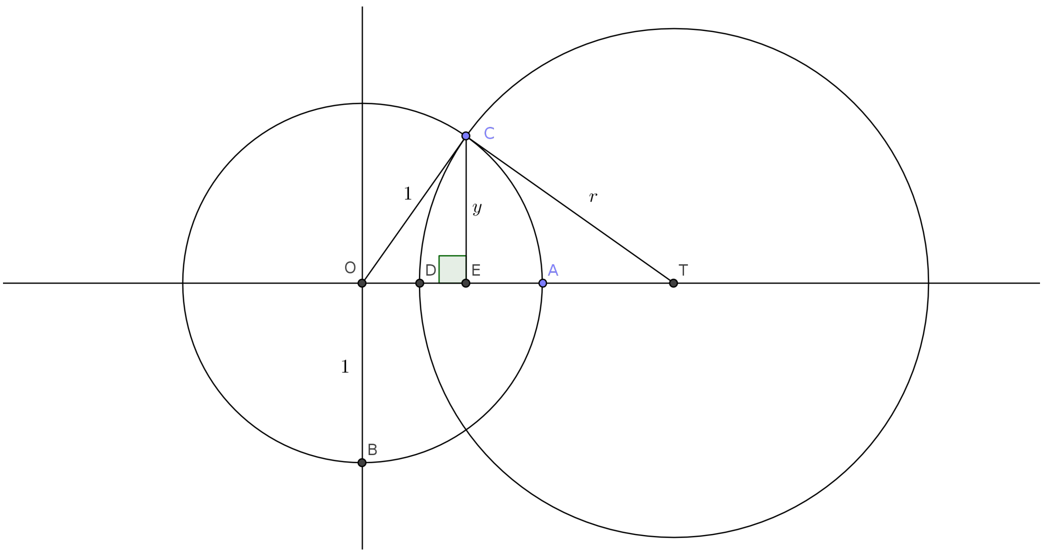

a) Kolmiot OTC ja OCE ovat yhdenmuotoiset, joten $\frac{OE}{1} = \frac{1}{t}$. Pisteen C x-koordinaatti on siis $\frac{1}{t}$. Piste C on yksikköympyrällä, jonka pisteille $1 = x^2 + y^2$, joten pisteen $y = \sqrt{1 - \frac{1}{t^2}}$. Pisteen C koordinaatit ovat siis $(\frac{1}{t}, \sqrt{1 - \frac{1}{t^2}})$

b) Verrataan kolmioiden OBD ja DEC sivujen suhteita $\frac{OB}{OD}$ ja $\frac{EC}{DE}$, toisin sanoen janojen BD ja DC kulmakertoimia.

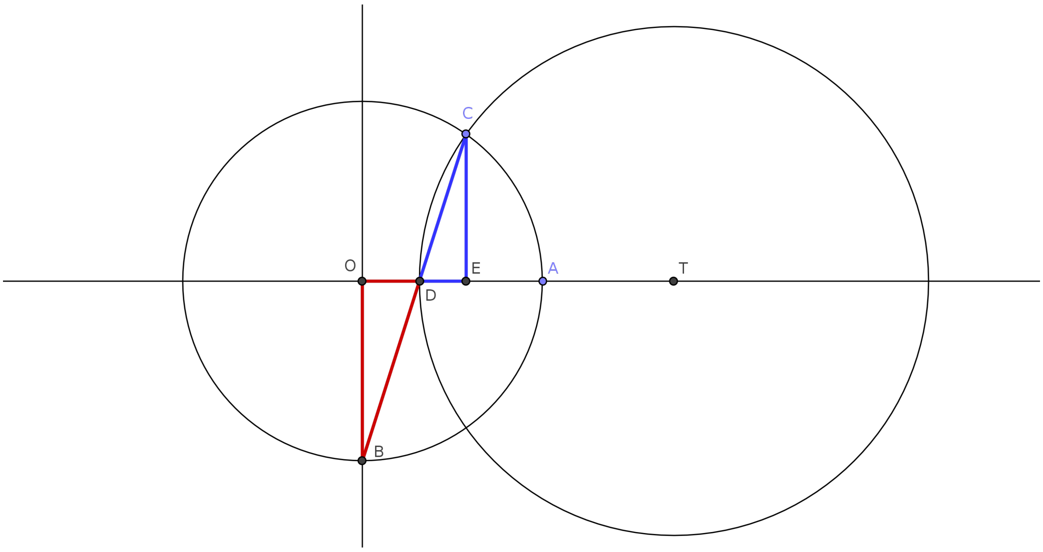

Suorakulmaisesta kolmiosta OTC Pythagoraan lauseella toisen ympyrän säde TC on $\sqrt{t^2-1}$. Kohdan a) perusteella $EC = \sqrt{1-\frac{1}{t^2}}$. Janan DE pituus on $DT - EA - AT = \sqrt{t^2-1} - (1-\frac{1}{t}) - (t-1) = \sqrt{t^2-1} + \frac{1}{t}) - t = \frac{1-t^2+t\sqrt{t^2-1}}{t}$.
Nyt

$$\frac{EC}{DE} = \sqrt{1-\frac{1}{t^2}} \cdot \frac{t}{1-t^2+t\sqrt{t^2-1}} = \frac{\sqrt{t^2-1}}{t} \cdot \frac{t}{1-t^2+t\sqrt{t^2-1}}$$

$$= \frac{\sqrt{t^2-1}}{1-t^2+t\sqrt{t^2-1}} = \frac{\sqrt{t^2-1}}{-(\sqrt{t^2-1})^2+t(\sqrt{t^2-1})} = \frac{1}{t-\sqrt{t^2-1}}$$

ja

$$\frac{OB}{OD} = \frac{1}{OD} = \frac{1}{t-\sqrt{t^2-1}}.$$

Kulmakertoimet ovat samat, siispä pisteet B, D ja C ovat samalla suoralla.